

УДК 338.3.003.13:633.1:631.11

Материнська О.А.

асистент кафедри обліку та аналізу, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця

**Економічна ефективність виробництва зернових культур в
сільськогосподарських підприємствах**

Materynska O.A.

assistant professor of accounting and analysis, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnitsa

The economic efficiency of crops in farms

Анотація. В статті проведено дослідження значення ефективності зернового виробництва для економіки держави. Розглянуто погляди вчених-економістів на формування ефективного виробництва зерна. Проведено аналітичне дослідження основних показників виробництва зернових культур в сільськогосподарських підприємствах України і Вінницької області зокрема. На основі статистичних даних в динаміці проведено дослідження таких показників, як зібрана площа, урожайність, валовий збір. Визначено питому вагу зернових в структурі посівних площ, місце Вінницької області серед областей України за показниками валового збору, урожайності та виробництва зерна на 1 людину. Обґрунтовано систему показників, що відображають рівень економічної ефективності виробництва, переробки і реалізації зерна, що дозволяють виявити шляхи її підвищення. Проведено аналіз факторів, які впливають на зміну ефективності функціонування зернового ринку. Запропоновано механізм підвищення ефективності виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах.

Ключові слова: економічна ефективність, зерно, виробництво, валовий збір, урожайність, динаміка виробництва, прибутковість.

Summary. *The research of value of grain production's efficiency for the state economy is carried out in the article. The views of scientists-economists on formation of effective production of grain are considered. The analytical research of the main indicators of production of grain crops in agricultural enterprises of Ukraine and Vinnytsia region, in particular, is conducted. Based on statistical data in dynamics the research of such indicators as the harvested area, productivity, gross yield is done. The specific weight of grain in the structure of cultivated area; the place of Vinnytsia region among the regions of Ukraine by indicators of gross yield, productivity and production of grain on 1 person are determined. The system of the indicators reflecting the level of economic efficiency of production, processing and marketing of the grain, allowing to show the ways of its increasing is grounded. The analysis of factors that affect on the change of efficiency functioning the grain market is carried out. The mechanism of increasing of production's efficiency of grain in agricultural enterprises is offered.*

Keywords: : *economic efficiency, grain, production, gross yield, productivity, dynamics of production, profitability.*

Постановка проблеми. Виробництво зерна займає чільне місце серед інших галузей рослинництва, адже воно є беззаперечною умовою існування людства, а також визначає соціально-економічне становище країни на світовій арені. Проте, нажаль, збільшення обсягів виробництва продовольчого та фуражного зерна українськими товаровиробниками в сучасних ринкових умовах ще не є ознакою ефективної їх діяльності та розвитку сільськогосподарського виробництва загалом. Основною причиною цього є недосконалість системи реалізації виробленої продукції. Істотне зростання вітчизняного виробництва зерна та його експорту, яке прогнозується в найближчі роки, за рахунок підвищення врожайності, збільшення посівних площ під зерновими культурами та більш ефективного господарювання - вимагає й ефективних каналів збуту продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з розвитком зернового підкомплексу України, знайшли широке відображення в аграрній економічній літературі. Вивченням цих питань в сучасних ринкових умовах активно займаються відомі українські вчені В.Г. Андрійчук, П.Т. Саблук, О.М. Шпичак, І.О. Бистрова, С.М. Чмир, Н.П. Фастівець, О.В. Шубравська, Н.О. Єфремова, О.В. Боднар та багатьох інших. Які в своїх публікаціях багато уваги приділяють висвітленню тенденцій зміни кон'юнктури на зовнішньому та внутрішньому ринку зерна, аналізу ефективності та пошуку шляхів удосконалення його виробництва.

Постановка завдання. Основними завданнями є дослідження економічної ефективності виробництва зернових в сільськогосподарських підприємствах України; вивчення загальних тенденцій виробництва і реалізації; факторів, що впливають на прибутковість підприємств-виробників зерна, а також провести аналітичні дослідження щодо ефективності ведення зернового господарства у сільськогосподарських підприємствах Вінницької області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна здавна відома сприятливими природно-кліматичними умовами для ведення та розвитку зерновиробництва. Тому, одним із пріоритетних напрямків успішного розвитку сільського господарства є формування високоефективного зернопродуктового підкомплексу, зокрема відновлення конкурентоспроможного виробництва. [4] На сьогоднішній день ця проблема у зернопродуктовому підкомплексі стоїть найбільш гостро. З одного боку, майже в усіх його галузях видно позитивну динаміку збільшення виробництва в натуральних показниках, а з іншого - експерти зазначають зниження прибутковості і рівня рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції.

Економічна ефективність передбачає досягнення максимального ефекту від господарської діяльності підприємств за мінімальних витрат ресурсів. При цьому вона відображає вплив сукупності факторів, що формують її

рівень і зумовлюють тенденції розвитку галузі. [3] При оцінці економічної ефективності виробництва зерна в підприємствах необхідно правильно визначити систему взаємопов'язаних показників, які повинні найбільш об'єктивно відображати її рівень. [4] Система показників економічної ефективності виробництва зерна першого порядку включає: урожайність – найважливіший результативний показник землеробства. Рівень урожайності відображає вплив економічних і природних умов, а також якість організаційно-господарської діяльності при вирощуванні сільськогосподарських культур. [1]

Слід зазначити, що зернові культури щорічно займають більше половини загальної посівної площі в Україні та забезпечують значну частину доходів сільськогосподарських підприємств.

Таблиця 1

Динаміка розвитку виробництво зернових в Україні*

Показник	Роки							2012 до: +,-		
	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	1990	2000	2010
Площа з якої зібрано врожай, тис. га	14522	13963	12587	14605	14576	15321	14792	270	2205	216
Питома вага зернових у структурі посівних площ, %	45,0	45,7	50,2	57,6	56,0	56,8	55,6	10,6	5,3	-0,4
Урожайність, з 1 га, ц	35,1	24,3	19,4	26,0	26,9	37,0	31,2	-4	12	4
Валовий збір, тис. тонн	51009	33930	24459	38016	39271	56747	46216	-4793	21757	6945
Виробництво зерна на 1 людину (жителя), кг	983	659	497	807	856	1242	1014	31	517	158
Виробництво зерна господарствами населення, тис. тонн	1445	2748	4495	9225	9492	12528	10141	8696	5646	650
Урожайність зерна в господарствах населення, з 1 га, ц	35,8	28,0	26,9	26,4	25,0	31,5	25,4	-10,4	-1,5	0,4
Питома вага господарств населення у виробництві зерна, %	2,8	8,1	18,4	24,3	24,2	22,1	21,9	19,1	3,6	-2,2
Виробництво зерна сільгосппідприємствами, тис. тонн	49564	31182	19964	28790	29779	44219	36075	-13489	16111	6296
Урожайність зерна в сільгосппідприємствах, з 1 га, ц	35,1	24,0	18,3	25,9	27,6	39,0	33,4	-1,7	15,1	5,8
Питома вага сільгосппідприємств у виробництві зерна, %	97,2	91,9	81,6	75,7	75,8	77,9	78,1	-19,1	-3,6	2,2

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України

Згідно даних статистичної звітності (табл.1), за останні 20 років прослідковується тенденція до збільшення питомої ваги зернових культур у структурі посівних площ. В 1990 р. їх частка складала 45%, а у 2012 р. – збільшилася до 55,6%.

Також слід зазначити, що перевищити рівень урожайності 1990 року за роки незалежності вдалося лише в 2011 році. В цей рік урожайність зернових, з врахуванням кукурудзи, по всіх сільськогосподарських підприємствах досягала 37,0 ц/га, тоді як в західноєвропейських країнах середнім рівнем урожайності вважається 50-60 ц/га. Проте це не завадило досягти у 2012 році виробництва зерна в Україні 46216 тис. т., проти 24459 тис. т. у 2000 р., тобто спостерігається відчутне збільшення виробництва даної продукції.

Стабільне нарощування обсягів виробництва зерна вітчизняним АПК, зростання їх ефективності є запорукою економічної та соціальної стабільності держави. [7] Завдяки сприятливим природно-економічним умовам Вінниччина є одним із провідних регіонів виробництва зерна в Україні. Частка області у загальнодержавному виробництві зерна складає близько 7%. На протязі останніх трьох років саме ця область займає 1-2 місця за валовим збором зернових серед інших регіонів України (табл. 2).

Таблиця 2

Рейтинг Вінницької області серед областей України за показниками розвитку виробництва зернових*

Показник	Роки										
	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Урожайність, з 1 га, ц	37	28,6	23,6	27,4	28,8	23,7	41	37	36,9	49,3	43,1
<i>Місце серед областей України</i>	10	7	6	9	5	14	3	5	3	3	8
Валовий збір, т	3074	2230	1745	2035	2075	1686	3378	3092	3111	4244	3625
<i>Місце серед областей України</i>	5	1	1	8	6	5	5	3	1	2	2
Виробництво зерна на 1 людину (жителя), кг	1601	1185	969	1189	1225	1004	2027	1868	1890	2591	2223
<i>Місце серед областей України</i>	5	4	4	7	6	7	4	5	4	4	6

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України

Сільськогосподарські підприємства Вінницької області, поряд з агроформуваннями Черкаської, Полтавської областей утворюють основний сегмент виробництва зерна, а економіка цієї галузі відіграє вирішальну роль у відтворювальному процесі розвитку сільського господарства в цілому.

В останні роки існує тенденція до зниження економічної ефективності зернового виробництва. Причиною зниження рівня прибутковості цієї галузі є цінові коливання на фоні низького агротехнологічного рівня та постійного зростання витрат на виробництво. Відмічається значна цінова залежність між внутрішнім і світовим ринком зерна. [2]

Що стосується основних показників економічної ефективності виробництва зернових культур в Україні та у Вінницькій області, зокрема, то вони наведені в табл.3.

Таблиця 3

Залежність ефективності виробництва зернових (всього) від доходності і прибутковості*

Показник	Україна					Вінницька область				
	2008	2009	2010	2011	2012	2008	2009	2010	2011	2012
<i>I</i>	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Зібрано (валовий збір), усього: тис. тонн	35674	30565	26121	39117	31922	2105	1966	1956	2679	2236
<i>+, - до попереднього року</i>		-5109	-4444	12995	-7194		-139	-10	724	-444
<i>% до рівня України</i>	100	100	100	100	100	5,9	6,4	7,5	6,8	7,0
<i>% до середнього рівня за період 2008-2012 рр.</i>	109,2	93,5	79,9	119,7	97,7	96,2	89,8	89,4	122,4	102,2
Виробнича собівартість 1 т зерна, грн	550	684	881	876	1213	546	642	812	843	1194
<i>+, - до попереднього року</i>		134	197	-5	337		96	170	31	351
<i>% до рівня України</i>	100	100	100	100	100	99,3	93,9	92,2	96,2	98,5
<i>% до середнього рівня за період 2008-2012 рр.</i>	65,8	81,9	105,5	104,8	145,2	66,9	78,7	99,5	103,3	146,3
Витрати на 1 га площі (собівартість виробництва), грн	2042	2184	2548	3581	4251	2278	2419	2965	4170	5057
<i>+, - до попереднього року</i>		141	365	1033	670		140	546	1205	887
<i>% до рівня України</i>	100	100	100	100	100	111,6	110,8	116,3	116,5	119,0
<i>% до середнього рівня за період 2000-2012 рр.</i>	70,1	75,0	87,5	123,0	146,0	67,2	71,3	87,4	122,9	149,1
Повна собівартість 1 т зерна, грн	670	753	988	1082	1346	668	748	934	1036	1327
<i>+, - до попереднього року</i>		83	235	94	264		80	185	102	291
<i>% до рівня України</i>	100	100	100	100	100	99,8	99,4	94,5	95,8	98,6
<i>% до середнього рівня за період 2008-2012 рр.</i>	80,3	90,3	118,5	129,7	161,4	79,2	88,7	110,7	122,8	157,2
Ціна реалізації, грн. за 1 т	780	808	1125	1364	1551	755	802	1121	1348	1547

Продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
+, - до попереднього року		28	317	239	187		47	318	227	200
% до рівня України	100	100	100	100	100	96,8	99,4	99,6	98,8	99,8
% до середнього рівня за період 2008-2012 рр.	79,6	82,4	114,8	139,2	158,3	75,0	79,7	111,3	133,8	153,6
Чистий дохід (виручка), млн. грн	19 038	24 302	25 459	37 239	49 360	997	1 610	1 742	2 837	3 474
+, - до попереднього року		5 264	1 157	11 780	12 121		613	132	1 094	637
% до рівня України	100	100	100	100	100	5,2	6,6	6,8	7,6	7,0
% до середнього рівня за період 2008-2012 рр.	61,3	78,2	81,9	119,8	158,8	46,8	75,5	81,7	133,1	162,9
Прибуток (збиток), млн. грн	2 678	1 643	3 100	7 695	6 521	114	109	291	656	495
+, - до попереднього року		-1 035	1 457	4 596	-1 175		-6	182	365	-160
% до рівня України	100	100	100	100	100	4,3	6,6	9,4	8,5	7,6
% до середнього рівня за період 2008-2012 рр.	61,9	38,0	71,6	177,8	150,7	34,3	32,6	87,3	197,0	148,8
Рівень рентабельності (збитковості), %	16,4	7,3	13,9	26,0	15,2	12,9	7,2	20,0	30,1	16,6

*Для дослідження обрана сукупність підприємств, які звітують за Ф 50 с-г «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств»

Слід зазначити, що за останні 5 років рівень рентабельності виробництва зернових культур в Україні не перевищував 26%, у Вінницькій області – 30,1%, що говорить про недостатню ефективність ведення господарювання. Однією з причин такої ситуації є відсутність вільного доступу сільськогосподарських товаровиробників до світових ринків збуту. Аграріям постійно доводиться працювати через посередників, трейдерів, які з метою отримання високих прибутків занижують закупівельні ціни порівняно з світовими. І хоча за останні 5 років реалізаційна ціна на зерно в Україні зросла з 780 грн./т у 2008 році до 1551 грн./т – у 2012 році, проте її зростання є не настільки динамічним, як зростання собівартості виробництва з 2042 грн/га або 670 грн./т у 2008 році до 4251 грн./га або 1346 грн./т у 2012 році, щоб забезпечити стрімкий розвиток цієї галузі. Аналогічна тенденція відмічається у сільськогосподарських підприємствах Вінницької області.

Виникає логічне запитання: яким чином сільськогосподарські товаровиробники можуть змінити ту ситуацію, яка склалася? Адже безпосередньо вплинути на реалізаційну ціну на збіжжя вони не можуть. Тому залишається єдиний доступний спосіб, це зниження собівартості

продукції, шляхом підвищення ефективності господарювання, зокрема підвищення продуктивності одиниці площі.

У таблиці 4 наведено показники економічної ефективності виробництва зерна в господарствах України та Вінницької області, які були згруповані за рівнем урожайності.

Таблиця 4

Вплив рівня прибутковості зернових на ефективність їх виробництва в сільськогосподарських підприємствах, 2012 р. *

Показник	Україна				Середнє значення показника	Вінницька область				Середнє значення показника
	Групи підприємств за рівнем урожайності, ц з 1 га					Групи підприємств за рівнем урожайності, ц з 1 га				
	до 20	20,1-30	30,1-40	більше 40		до 30	30,1-40	40,1-50	більше 50	
Кількість підприємств у групі, од	3398	1859	1257	1743	8257	102	155	100	89	446
Урожайність, з 1 га, ц	13,8	24,8	34,9	56,7	35,1	25,2	34,2	45,0	60,8	42,3
Зібрана площа, га	681	1093	1206	1861	1103	588	1290	1450	1383	1184
Реалізовано продукції з 1 га зібраної площі, ц	14,9	26,2	34,5	54,7	34,9	26,9	34,3	45,8	59,4	42,5
Виробнича собівартість 1 т зерна, грн	1811	1441	1248	1037	1213	1500	1355	1164	1012	1194
Витрати на 1 га площі (собівартість виробництва), грн	2498	3572	4358	5880	4252	3778	4638	5232	6156	5057
Ціна реалізації, грн. за 1 т	1505	1544	1552	1562	1551	1457	1570	1523	1569	1548
Чистий дохід (виручка) на 1 підприємство, тис. грн	1531	4417	6454	15904	5964	2304	6950	10118	12887	7783
Чистий дохід (виручка) з 1 га зібраної площі, тис. грн	2,2	4,0	5,4	8,5	5,4	3,9	5,4	7,0	9,3	6,6
Прибуток (збиток), з 1 га зібраної площі, грн.	-213	390	691	1588	714	178	358	936	2253	938
Прибуток (збиток), з 1 т реалізованого зерна, грн.	-143	149	200	290	205	66	104	204	379	221
Рівень рентабельності (збитковості), %	-8,7	10,7	14,8	22,8	15,2	4,8	7,1	15,5	31,9	16,6

**Для дослідження обрана сукупність підприємств, які звітують за Ф 50 с-г «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств»*

Як свідчать отримані дані, найвищі показники прибутковості з 1 га і рівень рентабельності було отримано у сільськогосподарських підприємствах з рівнем урожайності зернових понад 40 ц/га по Україні і понад 50 ц/га у

Вінницькій області. Ці господарства отримали відповідно 1588 грн./га і 2253 грн./га прибутку при рівні рентабельності 22,8 і 31,9%. При цьому господарства, де урожайність зернових не перевищувала 20 ц/га, були збитковими. Проте ефективне ведення господарювання вимагає від аграріїв значних грошових вливань. Підтвердженням цього є показники виробничої собівартості 1 га, які по Україні зросли з 2498 грн./га (урожайність менше 20 ц/га) до 5880 грн./га (урожайність понад 40 ц/га). Аналогічна тенденція спостерігається у господарствах Вінницької області, де виробнича собівартість 1 га зросла з 3778 грн. (урожайність менше 30 ц/га) до 6156 грн. (урожайність понад 50 ц/га). Однак не зважаючи на зростання виробничих витрат на одиницю площі, виробнича собівартість 1 т зерна зменшилась: по Україні – з 1811 грн. до 1037 грн. відповідно, у Вінницькій області - з 1500 до 1012 грн. Отже, здороження технології вирощування зернових культур сприяє зниженню собівартості одиниці продукції.

Хоча Україна й перетворюється на провідного гравця на аграрному і продовольчому світовому ринках, продуктивність у сільському господарстві залишається нижче середніх світових показників. Однією з причин повільного зростання продуктивності та ефективного виробництва аграрної продукції є непривабливий інвестиційний клімат, а саме — недостатньо прозоре, непослідовне й обтяжливе для бізнесу державне регулювання.

Підвищення рівня ефективності виробництва зерна є найважливішим завданням, розв'язання якого повинно здійснюватися не тільки на державному, але й на регіональному рівнях, де вирішуються питання забезпечення населення продуктами харчування.

Основними шляхами підвищення ефективності виробництва зерна у сільськогосподарських підприємствах України і Вінницької області зокрема є зростання урожайності зернових культур за рахунок інтенсифікації галузі, що призводить до зниження собівартості продукції, підвищення цін реалізації та рентабельності її виробництва.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз / Київський національний економічний ун-т. – К.: КНЕУ, 2005. – 292 с.
2. Боднар О.В. Економічна ефективність виробництва зерна / Вісник Сумського національного аграрного університету 2009. №2 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/VSnau/FiK/2009_2/47Bodnar.pdf
3. Горпинич О. В. Економічна ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/Vbumb/2011_3/10.pdf
4. Єфремова Н.О., Корнієнко В.Ю. Підвищення ефективності виробництва зерна. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vkhnu_ekon/2010_11/pdf/12.pdf
5. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств: Статистичний бюлетень/ за ред.. С.В. Рибалко, О.О. Лук'янчикова, О.Ю. Костюк // Державний комітет статистики України Головне управління статистики у Вінницькій області. - Вінниця, 2013.-126с.
6. Статистична інформація. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Фастівець Н.П. Особливості функціонування зернопродуктового підкомплексу АПК [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/314.pdf>

Literatura:

1. Andriychuk V.H. (2005) *Efektivnist' diial'nosti ahrarnykh pidpriemstv: teoriia, metodyka, analiz* [Effectiveness of agricultural enterprises: theory, method, analysis], Kyivs'kyj natsional'nyj ekonomichnyj un-t, Kyiv, Ukraine.
2. Bodnar O.V. (2009) “Economic efficiency of grain production”, *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu*, [Online], vol. 2, available at:

http://archive.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/VSnau/FiK/2009_2/47Bodnar.pdf

(Accessed 11 Nov 2013).

3. Horpynych O. V. (2011) “Economic efficiency of production in agricultural enterprises”, *Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, [Online], vol. 3(15), available at: http://archive.nbu.gov.ua/Portal/Soc_gum/Vbumb/2011_3/10.pdf (Accessed 13 Nov 2013).

4. Yefremova N.O., Korniienko V.Yu. (2010) Improving the efficiency of grain production. , [Online], available at: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vkhnu_ekon/2010_11/pdf/12.pdf (Accessed 9 Nov 2013).

5. State Statistics Service of Ukraine (2013) “Osnovni ekonomichni pokaznyky roboty sil'skohospodars'kykh pidpryemstv: Statystychnyj biuleten”, [Main economic indicators of farms: Statistical Bulletin], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

6. Statistical information (2013), Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

7. Fastivets' N.P. “Features functioning zernoproduktov subcomplex AIC”, [Online], available at: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/314.pdf> (Accessed 18 Nov 2013).